

Galina **ANALIZA CONTRASTIV-
CERCHES TIPOLOGICĂ A OBIECTULUI
GRAMATICAL ÎN LIMBILE RUSĂ
ȘI ROMÂNĂ**

În lingvistica modernă din ultimele decenii a crescut considerabil interesul față de cercetarea limbilor în vederea revelării trăsăturilor comune și diferențiale nu numai ale limbilor înrudite, dar și ale celor neînrudite. Identificarea, analiza și stabilirea unor corespondențe, echivalențe sau, dimpotrivă, a unor divergențe între sisteme sau categorii lingvistice eteroglotte reclamă compararea faptelor de limbă din cadrul unui idiom cu fapte de limbă dintr-un alt idiom.

Nu este o noutate că una dintre sarcinile de primă importanță ale învățământului nostru și ale întregii societăți este însușirea cât mai eficientă a limbii române de către alolingvi și, în primul rând, de către vorbitorii de limba rusă. Realizarea acestui obiectiv presupune depășirea unor probleme de asimilare a noului idiom, generate, între altele, și de discrepanțele dintre modalitățile de exprimare a unor categorii logico-gramaticale corelative din cele două limbi.

Printre dificultățile cele mai persistente în învățarea limbii române de către vorbitorii rusolingvi se înscriu și cele provocate de însușirea capacităților combinatorii ale cuvintelor, știindu-se că „în regulile de îmbinare a cuvintelor, în legăturile de formare a diferitor tipuri de sintagme se manifestă în mod pregnant specificul național al limbii”¹. Divergențele dintre particularitățile combinatorii ale celor două limbi creează condiții pentru interferența lor – cu repercusiuni negative mai ales asupra limbii române –, în urma căreia lexemului românesc i se atribuie, nemotivat, trăsături combinatorii sintactice specifice corespondentului său rusesc.

Reieșind din aceste considerente, ne propunem, în cele ce urmează, să urmărim aspectele comune și cele particulare pentru cele două limbi – rusă și română – privind modalitățile de exteriorizare a valorilor semantice ale obiectului indirect exprimat prin cazul dativ. Întru-

cât obiectul indirect, în general, a beneficiat de o varietate impunătoare de interpretări referitoare atât la regentul său, cât și la felurile exprimării, este necesar a preciza că, în analiza pe care intenționăm s-o întreprindem, ne vom ralia la poziția adoptată de cunoscuta lingvistă rusă E. S. Skoblikova în abordarea acestei probleme, care recunoaște drept obiect / complement indirect doar determinanții adverbiali², celelalte elemente regente rămânând în afara investigației noastre.

Pentru desemnarea constituentului sintactic al propoziției care urmează a fi analizat aici, vom utiliza termenul *sintaxem* în accepția cercetătoarei G. A. Zolotova, care-l definește drept „unitate semantico-sintactică minimală..., ce se manifestă, concomitent, ca purtător al unui sens elementar și component constructiv al unor structuri sintactice mai complexe, caracterizându-se printr-un set de funcții sintactice”³. Termenul *sintaxem* a cunoscut, de asemenea, variate și contradictorii interpretări atât în lingvistica rusă⁴, cât și în cea românească⁵. În investigația noastră vom opera cu termenul *sintaxem nominal* pentru a desemna numele în dativ, purtător al funcției de obiect indirect, ale cărui valori semantice și realizări sintactice urmează să le identificăm.

Dativul rusesc este considerat mult mai integrat în semantica sa decât celelalte cazuri, unii cercetători opinând chiar că el ar avea „doar un singur sens, anume acel ce este numit în mod curent sensul obiectului mai îndepărtat, sau al obiectului indirect”⁶. Ideea dată poate fi acceptată doar prin prisma conceptului de *ierarhie a sensurilor* cazuale, lansat de renumitul lingvist R. Jakobson, conform căruia „sensul general al cazului este independent de ocurența sa, în timp ce semnificațiile lui particulare sunt condiționate de tot felul de construcții și de diverse sensuri formale și lexicale ale cuvintelor ce-l înconjoară” și de aceea ele pot fi considerate „variante combinatorii ale sensurilor”⁷. Sensurile particulare, condiționate, așadar, sintactic sau frazeologic, se aranjează, la rândul lor, într-o ierarhie a sensurilor particulare⁸, ierarhie pe care vom încerca s-o realizăm având ca material sintaxemele nominale în dativ. Așa cum s-a menționat deja, sensurile lor particulare sunt determinate de ocurențele în care apar, iar, în cazul nostru, elementul „cel mai influent” asupra semanticii cazului dativ este verbul regent.

În lingvistica modernă, problema ocurențelor sintactice ale verbului este abordată din perspectiva teoriei valenței. Ca purtător al valenței, verbul dispune de anumite poziții deschise în jurul său, care urmează a fi completate de logoforme solicitate de semantica și sintagmatica verbului respectiv. În această ordine de idei, cercetătorul I. Bărbuță subliniază că „anume procesul în calitatea sa de semn dinamic cu desfășurare în timp implică un punct de pornire, o sursă (agentul), un punct final, un obiect afectat de proces (pacientul), un participant în favoarea / defavoarea căruia se realizează procesul (destinatarul), diferite circumstanțe locale, temporale, modale, cauzale, condiționale etc. Acesta este sistemul general de actanți și circumstanțe implicate de verb, însă fiecare unitate lexicală din această clasă posedă un model valențial individual ce include un anumit număr de constituenți”¹⁰. În funcție de gradul de necesitate al actanților

pentru plenitudinea semantică și sintactică a enunțului alcătuit de verb, valența poate fi *obligatorie* sau *facultativă*¹¹.

Una dintre semnificațiile definitorii ale sintaxemului nominal în dativ, în limba rusă, este cea de *beneficiar / prejuduciat* al acțiunii exprimate de verb, ceea ce presupune că sintaxemul dat desemnează persoana sau, în sens mai larg, obiectul animat / inanimat, în folosul sau în detrimentul căruia se efectuează acțiunea. Verbele care regentează acest lexem se caracterizează printr-o valență obligatorie de dreapta, deschisă obiectului indirect în dativ, și, convențional, pot fi clasificate în două subgrupuri mari, antonimice între ele.

a) Primul subgrup îl constituie lexemele verbale care au în conținutul lor semantic semul integrant „a contribui” / „a acorda sprijin”: *содействовать, способствовать, обеспечить, помочь, служить, благоприятствовать, покровительствовать, попустительствовать, потакать, ассистировать, потворствовать*, desemnând un sprijin acordat cuiva într-o activitate (*содействовать развитию, способствовать распространению, помогать родителям*), coparticiparea subiectului la o acțiune/stare în care este antrenat obiectul indirect (*ассистировать хирургу*), exprimând ideea de protecție acordată cuiva (*покровительствовать художнику, благоприятствовать брату*), exteriorizând atitudinea binevoitoare, încurajatoare a subiectului adresată unei persoane exprimate de sintaxemul în cazul dativ, chiar dacă activitatea acesteia este reprobabilă, nelegitimă (*потакать дочери, попустительствовать нарушителям порядка*). Specificul semantico-valențial al acestor verbe se materializează în modelul distributiv V (f) + N (dat.).

Printre verbele grupului descris, o poziție aparte o au lexemele verbale *ассистировать, протезировать*. Spre deosebire de celelalte verbe, care regentează atât sintaxeme animate, cât și inanimate, acestea se îmbină doar cu sintaxeme animate – nume de persoană: *ассистировать хирургу, режиссеру, профессору; протезировать ученику, родственнику, другу*, fiind imposibile structuri de tipul: **ассистировать селу, классу, опытам; *протезировать наукам, искусству, работе*. Putem presupune că aceste lexeme verbale și-au pierdut capacitatea lor de altădată de a regenta și substantive inanimate, concluzie sugerată de constatarea că în *Dicționarul explicativ* al lui D. I. Ușakov, în articolele consacrate acestor cuvinte, se atestă nota *кому? чему?*¹², pe când în *Dicționarul limbii ruse*, semnat de S. I. Ojegov¹³, este prezentă doar nota *кому?*.

În limba română, sintaxemele ce desemnează persoana sau obiectul în folosul, în interesul sau în sprijinul căruia se efectuează acțiunea își exteriorizează acest sens în ocurența verbelor corelative cu cele rusești: *a ajuta, a contribui, a sprijini, a înlesni, a ocroti, a susține, a îngădui, a permite, a tolera, a favoriza, a proteja, a asista* ș.a. Cu toată similitudinea lor semantică, aceste verbe totuși se caracterizează printr-o distribuție mai variată, ceea ce le deosebește de corespondentele lor din limba rusă, care regentează doar sintaxeme în dativ.

Verbele *a ocroti, a sprijini, a susține, a proteja, a favoriza, a tolera, a asista* posedă o valență obligatorie pentru poziția de obiect direct și formează

îmbinări obiectuale cu sintaxemul nominal în dativ, realizând două modele distributive: unul binomic $V(f) + N(\text{acc.})$ și altul trinomic $V(f) + \text{Prep.}(pe) + N(\text{acc.})$. Primul model distributiv este constituit din sintaxeme exprimate atât prin substantive animate, cât și inanimate, la forma hotărâtă: *a ocroti natura*, *a sprijini știința*, *a susține colegul*, *a protejea artele*, *a favoriza rudele*, *a tolera obrăznicia băiatului*. Cel de-al doilea model reprezintă îmbinarea verbelor respective cu un substantiv animat – nume de persoană, la forma hotărâtă sau nehotărâtă, precedat de prepoziția *pe*, specific pentru exteriorizarea obiectului direct, exprimat printr-un substantiv animat: *a(-i) ocroti pe prieteni*, *a(-i) sprijini pe părinți*, *a(-i) susține pe sportivii moldoveni*, *a(-l) protejea pe subaltern*, *a(-i) favoriza pe elevii silitori*, *a(-i) tolera pe străini*, *a(-l) asista pe chirurg* ș.a.

Din registrul de verbe enumerate mai sus, un comportament mai deosebit îl are *a ajuta*, care, pe lângă modelele distributive prezentate mai sus – $V(f) + N(\text{acc.})$ (*a ajuta prietenul*) și $V(f) + \text{Prep.}(pe) + N(\text{acc.})$ (*a(-l) ajuta pe prieten*) – mai realizează încă două: $V(f) + N(\text{dat.})$ (*a ajuta prietenului*) și $V(f) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$ (*a ajuta la seceriș*), fiind vorba, de fapt, de specificul sintagmatic al verbului dat, care cere două obiecte indirecte. Uneori acestea din urmă se realizează concomitent: *a ajuta mamei la țesut*, conform modelului distributiv $V(f) + N(\text{dat.}) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$.

Cât privește verbele *a îngădui*, *a înlesni*, ele își actualizează concomitent două valențe de dreapta: *a îngădui* (cui? ce?), *a înlesni* (cui? ce?): *a îngădui unui elev plecarea*, *a înlesni studentului însușirea materiei*, realizând modelul distributiv $V(f) + N(\text{dat.}) + N(\text{acc.})$.

Și verbul *a contribui* are ocurențe deosebite de cele ale corespondentului său rusesc, el solicitând ca valență obligatorie un obiect indirect în acuzativ cu prepoziția *la*, conform modelului distributiv $V(f) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$: *a contribui la soluționarea unei probleme*. În calitate de valență facultativă, acest verb mai poate cere un complement indirect în acuzativ precedat de prepoziția *cu*, indicând mijloacele cu care se realizează acțiunea numită de el și realizând modelul $V(f) + \text{Prep.}(cu) + N(\text{acc.}) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$: *a contribui cu finanțe la construirea blocului*.

b) Cel de-al doilea subgroup este constituit dintr-un inventar de verbe cu sensuri opuse celor de mai sus, având semul comun „a dăuna” / „a se opune”: *мешать*, *вредить*, *досаждать*, *препятствовать*, *противиться*, *противодействовать*, *накостить*, *сопротивляться*, *противостоятъ*, *отказать*, *запрещать*. Aceste verbe dețin o valență obligatorie de dreapta, deschisă poziției sintactice de obiect indirect și consumată de sintaxemul nominal în cazul dativ, realizând același model structural-semantic ca și verbele din subgroupul anterior: $V(f) + N(\text{dat.})$. Acest binom desemnează împotrivirea, rezistența opusă obiectului (*сопротивляться влиянию*); denotă crearea unor obstacole, piedici în realizarea acțiunii (*препятствовать товарищам*); redă acțiuni ce aduc daune obiectului (*вредить посевам*, *мстить предателю*); acțiuni ce

provoacă necaz, neplăcere, amărăciune cuiva (*досаждать соседям, грозить врагу*) ș.a.m.d.

În limba română, structurilor rusești analizate mai sus le corespund sintaxeme cu funcția de obiect indirect, indicând persoana sau obiectul în dauna, în detrimentul sau defavoarea căruia se efectuează acțiunea, ele fiind regentate de verbe echivalente celor enumerate pentru limba rusă: *a vătăma, a dăuna, a necăji, a (se) răzbuna, a amenința, a împiedica, a încurca, a se opune, a se împotrivi, a refuza*. Ca și perechile lor antonimice, analizate mai sus, și aceste lexeme verbale se caracterizează prin potențe sintagmatice mult mai variate decât corespondentele lor rusești.

Din șirul de verbe prezentat, doar *a dăuna, a se opune, a se împotrivi* repetă modelul distributiv **V(f) + N (dat.)**, caracteristic acestei poziții sintactice în limba rusă: *a dăuna semănăturilor, a se opune influenței, a se împotrivi exilului*.

Verbele *a vătăma, a necăji, a (se) răzbuna, a amenința* solicită, ca actant obligatoriu, nu un obiect indirect, ca în limba rusă, ci unul direct, realizând două modele structurale: unul binomic **V(f) + N (acc.)** și altul trinomic **V(f) + Prep.(pe) + N (acc.)**, în ambele sintaxemul dependent având funcția sintactică de obiect direct. Primul model distributiv admite utilizarea sintaxemelor exprimate atât prin substantive animate, cât și inanimate, la forma hotărâtă: *a vătăma piciorul, a necăji colegul, a răzbuna obida, a amenința vecinul*. Cel de-al doilea model reprezintă îmbinarea acestor verbe cu un substantiv animat – nume de persoană, la forma hotărâtă sau nehotărâtă, precedat de prepoziția **pe**, specifică pentru exteriorizarea obiectului direct: *a(-i) necăji pe prieteni, a se răzbuna pe dușmani, a(-l) amenința pe vecin* ș.a.

Verbele *a încurca, a împiedica, a refuza* acceptă și ele, în poziția actanților obligatorii, fie un obiect direct, fie unul indirect, realizând modele distributive diferite. În cazul ocupării poziției de actant obligatoriu de către un obiect direct, verbele numite se manifestă în cele două modele structurale prezentate mai sus: **V(f) + N (acc.)**, când obiectul direct este redat prin substantive atât animate, cât și inanimate, la forma hotărâtă (*a încurca lucrurile, a împiedica grupul, a refuza ajutorul*), și **V(f) + Prep.(pe) + N (acc.)**, când acesta este exprimat printr-un substantiv animat – nume de persoană, la forma hotărâtă sau nehotărâtă, precedat de prepoziția **pe** (*a(-l) încurca pe coleg, a(-l) împiedica pe frate, a(-i) refuza pe vecini*). Când poziția actantului obligatoriu este ocupată de un complement indirect, îmbinările cu aceste verbe realizează modelul distributiv **V(f) + N (dat.)**: *a încurca vecinului, a împiedica colegului, a refuza prietenului*. De remarcat că în acest caz, verbele regente amintite posedă două valențe obligatorii: una – cea amintită mai sus, de complement indirect în dativ, și alta – de obiect (propoziție completivă) direct, modelul distributiv final fiind **V (f) + N (dat.) + PS (compl.)**: *a încurca vecinului să decidă, a împiedica colegului să învețe, a refuza prietenului să-l ajute*.

Rezumând cele analizate mai sus, constatăm că valorile semantice pe care le comportă sintaxemul nominal cu funcție de obiect indirect în ocurența unor

grupuri semantice corelative sunt identice în limba rusă și în cea română, dovedind, o dată în plus, caracterul universal al categoriilor semantice. Cât privește realizările sintagmatice ale valorilor semantice identificate, acestea prezintă divergențe considerabile în cele două limbi confruntate. Astfel, verbele rusești examinate posedă valențe obligatorii de dreapta pentru poziția sintactică de obiect indirect, consumate de sintaxeme nominale în cazul dativ conform modelului structural-distributiv **V (f) + N (dat.)**. În limba română însă, aceste verbe au o structură valențială variată, deschizând poziții libere atât pentru obiectul indirect, cât și pentru cel direct, actualizate de sintaxeme nominale în cazul dativ, în cazul acuzativ neprepozițional sau cu diferite prepoziții. Configurația sintagmatică neomogenă a verbelor românești prezente în aceste îmbinări se reflectă și în diversitatea modelelor structural-distributive pe care le realizează: **V(f) + N (dat.)**, **V(f) + N (acc.)**, **V (f) + Prep. (pe, la, cu, de) + N (acc.)**. Această necorespondență în modalitățile de exprimare a acelorași valori semantice confirmă caracterul idioetnic al categoriilor sintactice din cele două limbi – rusă și română.

NOTE

¹ В. В. Виноградов, *Вопросы изучения словосочетаний* // Вопросы языкознания, 1954, №3, p. 2.

² Е. С. Скобликова, *Современный русский язык. Синтаксис простого предложения*, Москва, 1979, p. 164.

³ Г. А. Золотова, О „Синтаксическом словаре русского языка” // Вопросы языкознания, 1980, № 4, p. 72.

⁴ А. М. Мухин, *Синтаксемы и средства их выражения* // Вопросы романо-германской филологии. Синтаксическая семантика (Сборник трудов МГПИИЯ им. М. Топорева, вып. 112), Москва, 1977, p. 70-80;

⁵ E. Teodorescu, *Unitățile sintactice* // Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (serie nouă), Secțiunea III. Lingvistică. Nom. XXVIII/XXIX, 1982/1983, p. 161-164; S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1971, p. 56-96; P. Tolocenco, *Discuții în jurul noțiunii de sintaxem* // Omagiu profesorului universitar Mihail Purice, Chișinău, 2007, p. 277-285.

⁶ А. М. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, 1956, p. 299.

⁷ Р. Якобсон, *К общему учению о падеже* // Р. Якобсон. Избранные работы, Москва, Прогресс, 1985, p. 143.

⁸ Ibidem, p. 144.

⁹ Г. А. Золотова, *Очерк функционального синтаксиса языка*, Москва, 1973, p. 66-94.

¹⁰ I. Bărbuță, *Semantica și sintagmatica verbului în limba română* // „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 1996, nr. 3, p. 57-64, p. 58.

¹¹ E. Constantinovici, *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română*, Chișinău, 2007, p. 76.

¹² *Толковый словарь русского языка* / Под ред. Д. И. Ушакова, т. 1, Москва, 1935, p. 65; т. III, Москва, 1939, p. 1019.

¹³ С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва, 1983, p.31, 554.